

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ РІДНОЇ МОВИ У НАВЧАННІ КИТАЙЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

TAKING INTO ACCOUNT THE PECULIARITIES OF THE PHONETIC SYSTEM OF THE NATIVE LANGUAGE IN TEACHING THE CHINESE TO UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

У статті висвітлюються питання врахування у процесі навчання української мови як іноземної відмінностей між рідною мовою студентів та українською мовою. Автори наголошують, що найбільш складним вивчення української фонетики є для китайського контингенту іноземних студентів, що обумовлено істотними розбіжностями типологічно далеких китайської та української мов. У статті підкреслюється фундаментальна роль фонетики для вивчення усього курсу української мови як іноземної. Визначено поняття фонетичної компетенції та її складових. Аналізуються особливості української мови з точки зору навчання фонетики студентів з Китаю. Зроблено порівняльно-зіставний аналіз фонетичних систем китайської та української мов. Виділено головні відмінності, такі як складовий характер китайської мови, принцип утворення короткого складу, наявність тонів, графічне змішання букв, наявність голосних дифтонгів, відсутність тремтячих звуків [p], [p'] та дзвінких приголосних [b], [b'], [g], [d], [d'] наявність парних приголосних за придихальністю /непридихальністю, нерозрізнення корелятивних характеристик приголосних (дзвінкості/глухості, твердості/м'якості) тощо. В українській мові головними є такі характерні її особливості, як кореляційні закони (парні приголосні звуки за дзвінкості/глухості, твердістю/м'якістю), наявність афrikат [дж], [дз] та ін. На основі цього аналізу виявлено можливі труднощі формування фонетичної компетенції китайських студентів та їх типові фонетичні помилки у вимові українських звуків. Визначено фактори, що впливають на успішність навчання фонетики української мови як іноземної. Запропоновано низку завдань, спрямованих на покращення вимови, зменшення кількості фонетичних помилок, які сприятимуть ефективному формуванню фонетичної компетенції у китайських студентів. Автори доходять висновку, що розуміння різниці у фонетичних системах китайської та української мов надасть змогу викладачу, який працює з цим контингентом іноземних студентів, методично грамотно організувати стратегію формування фонетичної компетенції, забезпечити розвиток навичок мовленнєвого спілкування в іноземних студентів.

Ключові слова: українська мова як іноземна, китайські студенти, формування фонетичної компетенції.

The article highlights the issue of taking into account the differences between the students' native language and the Ukrainian language in the process of learning the Ukrainian language as a foreign language. The authors insist that the most difficult study of Ukrainian phonetics is for the Chinese contingent of foreign students, which is due to significant differences between the typologically distant Chinese and Ukrainian languages. The article emphasizes the fundamental role of phonetics for studying the entire course of the Ukrainian language as a foreign language. The concept of phonetic competence and its components is defined. The peculiarities of the Ukrainian language are analyzed from the point of view of teaching phonetics to students from China. A comparative and comparative analysis of the phonetic systems of the Chinese and Ukrainian languages was made. The main differences are highlighted, such as the syllabic character of the Chinese language, the principle of formation of a short syllable, the presence of tones, the graphic mixing of letters, the presence of vowel diphthongs, the absence of trembling sounds [p], [p'] and voiced consonants [b], [b'], [g], [d], [d'] presence of paired consonants according to aspirated/unaspirated, indistinguishability of correlative consonant characteristics (voicedness/deafness, hardness/softness), etc. In the Ukrainian language, the main features are its characteristic features, such as correlation laws (paired consonant sounds according to sonority/deafness, hardness/softness), the presence of affricates [j], [dz], etc. On the basis of this analysis, possible difficulties in the formation of phonetic competence of Chinese students and their typical phonetic errors in the pronunciation of Ukrainian sounds were revealed. Factors affecting the success of studying the phonetics of the Ukrainian language as a foreign language have been determined. A number of tasks aimed at improving pronunciation and reducing the number of phonetic errors are proposed, which will contribute to the effective formation of phonetic competence in Chinese students. The authors come to the conclusion that understanding the difference in the phonetic systems of the Chinese and Ukrainian languages will enable the teacher who works with this contingent of foreign students to methodically and competently organize a strategy for the formation of phonetic competence, to ensure the development of speech communication skills in foreign students.

Key words: Ukrainian language as a foreign language, Chinese students, formation of phonetic competence.

УДК 378.147
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.2.7>

Приходько С.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету
Божко Н.М.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розвиток вищої освіти в Україні неможливий без підвищення її міжнародного статусу. Цьому сприяє забезпечення її престижу серед іноземних студентів, які обрали для навчання вітчизняні заклади вищої освіти. Але необхідно враховувати,

що результативність їх професійного навчання пов'язана не тільки з якістю навчального процесу в українських ЗВО, а й з психологічними особистісними особливостями студентів, з їх етнопсихологічними особливостями, своєрідністю їх рідної мови та культури. Тому однією з важливих задач

викладача української мови як іноземної у роботі зі студентами є врахування відмінностей між рідною мовою студента та українською мовою, що є для іноземного студента мовою професійного навчання. Саме це дає змогу методично грамотно організувати стратегію навчання, а значить, і досягти ефективного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання впливу рідної мови на навчання іноземних студентів вже привертало увагу таких науковців, як Т. Балихіна, Н. Баришнікова, Л. Бей, М. Галєєва, О. Дубкова, Ю. Злобіна, Г. Лицзюнь, Х. Мохсен, Т. Назаренко, К. Осінцева-Раєвська, І. Пугачов, М. Реза, Т. Снігурова, О. Тростинська, Н. Ушакова, С. Хавроніна та ін. Впровадження національно орієнтованих методик навчання української мови як іноземної є об'єктом дослідження у працях Н. Божко, В. Груцяк, А. Дем'янюк, І. Збір, Ма Яньфей, Н. Моргунової, Н. Цісар та ін. Ґрунтовному аналізу шляхів викладання фонетики української мови іноземним студентам присвячено дослідження З. Бакум, Т. Донченко, О. Качали, О. Кучерявої, П. Луньо, М. Джури тощо. Так, П. Луньо зроблено докладний аналіз фонетичного матеріалу української мови в підручниках для іноземців. Г. Джунусалієвою та Н. Ковальською аналізувався вплив інтерференції на усне мовлення іноземних студентів у процесі вивчення УМІ. Н. Василенко досліджувалася роль принципу урахування рідної мови іноземних студентів у процесі навчання української орфоєпії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на інтерес науковців до специфіки формування фонетичних компетенцій з української мови в іноземних студентів, питання врахування особливостей фонетики рідної мови стосовно китайського контингенту ще недостатньо освітлено у науковій літературі, хоча, на наш погляд, саме китайські студенти мають найбільші труднощі у цьому плані. Необхідність аналізу цього питання і визначення можливостей його вирішення визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у порівнянні фонетичних систем української та китайської мов, визначенні головних труднощів, що виникають у китайських студентів у процесі вивчення УМІ та презентації можливих методів та прийомів, що сприятимуть формуванню в цих студентів фонетичних компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Багато хто з іноземних студентів висловлюють думку, що фонетичні навички не є дуже важливими, тому що практично неможливо навчитися говорити іноземною мовою без акценту, так навіть й старатися та витратити на це час. Навіть деякі викладачі вважають, що набагато важливіше сконцентрувати зусилля на вивчені граматики. Щоб розібратися

у цьому питанні, розглянемо сутність фонетичної компетенції.

Фонетичну компетенцію науковці визначають як здатність людини до коректного артикуляційного та інтонаційного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань про фонетичну сторону мовлення і фонетичної усвідомленості [1, с. 5]. До складу фонетичних навичок, які є неодмінною умовою адекватного розуміння мовленнєвого повідомлення, точності вираження думки та виконання комунікативних функцій мови, входять слуховимовна, інтонаційна, рецептивна та репродуктивна навички, що характеризуються автоматизованістю, стійкістю, гнучкістю. Всі ці навички формуються поетапно, як і фонетичні знання про фонетичну сторону мовлення.

Об'єктом вивчення фонетики є звуки, закономірності їх поєднання, фонетичні процеси, природа й структура складу, наголос та інтонація тощо. Формування фонетичних навичок є так само важливим, як і навчання граматики чи лексики. На думку Ю. Мирониченко, фонетика є «фундаментом курсу української мови як іноземної, оскільки неможливо зрозуміти ні закони писемної форми мови, ні орфографічні норми, не засвоївши фонетичних особливостей українського мовлення» [4, с. 92].

Звернемося до аналізу особливостей фонетики української мови, що є важливими для іноземних студентів. В українській мові є 32 приголосні фонеми, що розрізняються за способом та місцем утворення, за участю голосу й шуму, та 6 голосних. Голосні та приголосні фонеми можуть стояти у сильній чи слабкій позиції. Українська мова уникає збігу голосних та важкого для вимови збігу приголосних. Також українська мова має складну систему наголошування: наголос в українській мові вільний і рухомий. Особливістю мови є наявність м'якого знака та апострофа. Своєрідним є вживання інтонації. В українській мові головними є такі характерні її особливості, як кореляційні закони (парні приголосні звуки за дзвінкістю/глухістю, твердістю/м'якістю).

Щоб визначити труднощі, що виникають у китайських студентів у процесі формування фонетичних компетенцій з української мови, необхідно зробити порівняльно-зіставний аналіз з фонетичною системою китайської мови. Українська та китайська мови є типологічно далекими одна від одної. На фонетичному рівні вони відрізняються специфікою і кількісним складом звуків. У китайській мові один склад – це ієрогліф, що вже має певне значення, аналогічно слову в українській мові. Китайський склад містить два структурних елементи, що мають своє строго визначене місце: приголосний звук розташовується на початку складу – ініціаль,

а наприкінці складу – фіналь. У китайській мові, на відміну від української, неможливим є поєднання приголосних. Китайські слова не мають наголосу, але кожен склад обов'язково вимовляється з одним із чотирьох тонів. При цьому не буває характерних для української мови ненаголошених складів. Через відсутність звуків [б], [в], [г], [д] у китайській мові відсутня відмінність приголосних звуків за глухістю/дзвінкістю, тому китайці не чують відмінності між звуками [б] – [п], [г] – [к], [д] – [т]. Також відсутня характерна для української мови диференціація приголосних фонем за твердістю/м'якістю, але наявні парні приголосні за придихальністю /непридихальністю. Саме з цієї причини китайські студенти вимовляють тверді та м'які приголосні однаково.

За результатами проведеного порівняльного аналізу пропонуємо класифікацію вимови українських звуків за труднощами засвоєння у зіставленні з китайськими звуками. 1. Українські звуки, що характеризуються мінімальним ступенем відмінності в артикуляції з китайськими звуками ([а], [о], [у], [і], [м], [н], [ц], [ф], [х],): *нога, урок, кухня, потім, шафа, це*. 2. Українські звуки, що характеризуються середнім ступенем відмінності в артикуляції з китайськими звуками ([г], [к], [п], [т], [с], [е], [ш], [в]): *мак, мед, шість, текст, аптека, магазин, концерт, кава*. 3. Українські звуки, що характеризуються максимальним ступенем відмінності в артикуляції з китайськими звуками ([й], [йа], [йо], [йе], [йу], [и], [з], [ж], [л], [ч], [ш:], [дж], [дз]): *слухати, журнал, новий, що, можна, язик, вчитель*. 4. Українські звуки, що відсутні у китайській літературній мові ([б], [в], [г], [д] [р]): *парк, рівень, ганок, день, дядько, бути*.

Спираючись на дослідження науковців [2, с. 156-157] та зроблений нами аналіз, серед труднощів вивчення української фонетики китайськими студентами в першу чергу можна назвати принципів відмінності у фонетичних системах мов. Наприклад, у китайській мові поділ на склади збігається з морфемним членуванням слова, а в українській мові склад не завжди відображає значиму частину слова; приголосні звуки в китайській мові займають у складі складу певне місце, а в українській – довільне, в китайській мові наявні дифтонги (ей, оу, юе, іе), а в українській вони відсутні. Труднощі у формуванні фонетичної компетенції пов'язані також з англо-китайсько-українською інтерференцією та графічною інтерференцією кирилиці та латиниці.

Наш досвід навчання української вимови іноземців дає змогу стверджувати, що здебільшого викладачі приділяють увагу формуванню навичок вимови і сприйняття звуків, звукової оболонки слова, навичок сприйняття мовленнєвого потоку. Але у результаті навчання студенти, володіючи навичками та вміннями основних видів

мовленнєвої діяльності, не завжди можуть правильно ідентифікувати фонемний склад окремих українських слів. Відмітимо також, що відсутність у китайській мові українських звуків [р], [р'], [б], [б'], [г], [д], [д'] не відноситься, на нашу думку, до найбільш значних труднощів у навчанні української вимови китайських студентів, тому що їх подолання можливо за допомогою спеціальних тренувальних вправ.

При вивченні фонетики іноземними студентами ефективною є робота у чотирьох аспектах – артикуляційному, перцептивному, акустичному та лінгвістичному, бо вони, відрізняючись своїми завданнями і методами дослідження, перебувають у нерозривному зв'язку і взаємно доповнюють один одного. Китайські студенти, на відміну від, наприклад, арабських чи туркменських, недостатньо використовують можливості мовного середовища для здійснення мовленнєвої практики. Для них більш природним є заучування та багаторазове повторення матеріалу. Тому для викладача, який працює з китайським контингентом, важливо використовувати спеціальні методи та прийоми для формування в студентів фонетичних навичок. Викладач повинен правильно реагувати на їхні помилки у вимові, виявляти природу фонетичних порушень у мовленні і використовувати вправи, що унеможливають виникнення таких помилок.

Наведемо приклади вправ, що виявилися ефективними у процесі формування фонетичної компетенції в китайських студентів. Усі завдання поділено на блоки з урахуванням ступеня збільшення труднощів їх вивчення та відпрацювання. У першому блоці зібрано завдання, які спрямовані на формування навичок вимови українських звуків, що мають однакове буквене зображення з буквами англійського та китайського алфавітів. Це букви укр. а – англ. а ([æ]), укр. и – кит./англ. и, укр. і – кит./англ. і, укр. в – кит./англ. В, укр. г – кит./англ. g, укр. п – кит./англ. п, укр. н – кит./англ. Н, укр. р – кит./англ. р, укр. с – кит./англ. с, укр. т – кит./англ. т, укр. х – кит./англ. х ([ks]). Приклад: *Читайте слова. Пам'ятайте, що це українські букви! Воні – урѳк, рѳба – парк, місто – кáва, обѳд – ѳвоч, аптѳка – анкѳта, хлѳб – Оксáна. Напишіть ці слова, запам'ятайте їх вимову: будѳнок, бѳква, вікнѳ, одѳн, кімнáта, студѳнт, пáспорт, текст.* У наступному блоці сконцентровано завдання, метою яких є диференціація близьких за артикуляцією звуків української та китайської мов ([о] – [u], [н] – кит. <n>/<ng>, [к] – кит. <k>/<g>, [ї] – [і], [и] – кит. <ei>, [ї] <l> /<ou>, [ж] – кит. <g>, [š:] – кит. <x>, [č] – кит. <q>). Приклад: *Порівняйте вимову українського звука [н] та китайського <n>: нѳ – 你.* Третій блок містить вправи, спрямовані на роботу з українськими звуками, що відсутні у китайській мові. Наприклад: *Читайте та порівнюйте вимову твердого [р] та м'якого [р'] горá – рѳчка,*

ри́ба – ри́к, ку́рка –ри́ч, ра́нок – то́рік. Слухайте та порівняйте вимову українського дзвінкого приголосного [б] і китайського : баба – 爸爸. У четвертому блоці завдань здійснюється робота над засвоєнням фонетичних правил української мови: вимова приголосних [e], [и] в ненаголошеній позиції, вимова звуку [o] перед складом з постійно наголошеним [y] й [i], дзвінких/глухих, твердих/м'яких приголосних, робота над вивченням функцій наголосу як розрізнення граматичних форм слів та лексичних значень слів та ін. Наприклад: Читайте та розрізняйте вимову голосних [e], [и] під наголосом та перед наголошеними складами: несла, близенько, дібрати. Читайте та розрізняйте дзвінки та глухі приголосні: баба – папа, зуб – суп, гава – кава, плід – плім. Читайте слова та звертайте увагу на вимову дзвінких приголосних перед глухими: нігті, легко. Виділіть тверді та м'які приголосні. Читайте та звертайте увагу на наголос, що розрізняє лексичне значення слів: дорога́ – до́рога, бра́ти – брати́, за́мок – замо́к, за́клад – закла́д, пра́ва – права́. Читайте та звертайте увагу на наголос, що розрізняє граматичні форми слів: ха́ти – хати́, го́ри – горі́, насі́пати – насипати.

Також у всіх блоках завдань пропонуються скоромовки, навчальні вірші та фонетичні ігри. Заучування таких дидактичних одиниць, як невеликі навчальні вірші та скоромовки, безумовно, сприяє зняттю фонетичних труднощів і формуванню правильних орфоепічних вмій в студентів. Їх можна використовувати як для лексичної роботи, так і для розуміння ритміки української мови. Наведемо кілька прикладів скоромовок, які ми використовуємо на заняттях: 1. Для звуку [б]: *Бабин біб розцвів у дощ – Буде бабі біб у борщ.* 2. Для звуку [с]: *Сів Василь на сіль.* 3. Для звуків [р] і [л]: *Їла Марина малину.* 4. Для узагальнення вивчення певної групи звуків: *У крамниці продавець загубив свій олівець.*

А ось приклад навчальних віршів, що використовуються нами у практиці викладання української мови як іноземної:

*Я студент. Моя країна Я вже більше не мовчу.
Для навчання – Україна. Українську мову вчу.
Я багато що пізнав, Хоч не все ще розумію,
Коли вчитись тут почав. Розмовляти вже я
вмію.*

(Автор – Н. Божко)

Використання фонетичних ігор також дозволяє оптимізувати процес оволодіння українською мовою, оскільки залучає студентів до ситуацій, що максимально наближені до реальної

комунікації. Але при їх розробці треба пам'ятати про необхідність дотримання відповідності лексико-граматичного матеріалу, який вони містять, рівню фонологічного компонента мови, що вивчається. Приклад фонетичних ігор, що ми використовували у роботі з китайськими студентами з метою формування фонетичних навичок і вмій. Гра «Український звук», спрямована на формування навичок впізнавання звуків української мови. Викладач називає українські звуки та звуки англійської чи китайської мов. Студент повинен підняти руку, якщо почує український звук. А якщо він не встиг відреагувати чи неправильно ідентифікував звук-стимул, то він вибуває зі гри. Гра «Один-два», метою якої є формування досвіду ідентифікації акцентно-ритмічної моделі слова. За вказаний час студентам необхідно розподілити за запропонованим акцентно-ритмічним моделям (односкладові та двоскладові) як можна більше слів із запропонованого списку.

Висновки. Врахування викладачем рідної мови іноземних студентів та корекція методичних прийомів відповідно до цього сприяє ефективності вивчення фонетичного аспекту української мови як іноземної. Звернення уваги викладача на виділені нами труднощі вивчення фонетики української мови китайськими студентами підвищує рівень оволодіння ними фонетичними вміннями та навичками, мотивує їх, надає їм можливість осмислено підходити до вивчення фонетичних явищ української мови, здійснюючи порівняльний аналіз фонетичних систем двох мов. Перспективу подальших досліджень становить розробка навчальних матеріалів з фонетики української мови для китайських студентів з урахуванням специфіки їх рідної мови.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бориско Н. Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції. *Іноземні мови.* 2011. № 3 (67). С. 3-14.
2. Дем'янюк А.А. Труднощі при вивченні китайськими студентами української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика* : Зб. наукових праць. Вип. 23. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2011. С. 153-159.
3. Ма Яньфей. Порівняльна характеристика звуків українського та китайського мовлення в аспекті навчання китайських студентів української мови. *Studia Linguistica.* 2009. Вип. 3. С. 182-185.
4. Мірошніченко Ю.М. Дистанційний супровідний курс фонетики української мови для іноземних студентів основного етапу навчання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти.* 2016. Вип. 2. С. 91-99.